

Botos Katalin

Az elöregedő társadalom problémái

Problems in an Aging Society

Összefoglalás

Napjainkban a nők szülési hajlandósága (fertilitása) alacsony, alatta marad a reprodukcióhoz szükséges szintnek, a halálozási mutatók viszont javulnak. Így a társadalomban nő az idős emberek száma és aránya. 2015 óta némiképp lassult a nyugdíjreformok üteme a világ fejlettebb országaiban. A sokak által kívánatosnak tartott rugalmas nyugdíjba menetel aránya nemigen nő az OECD-ben sem. Az, hogy tovább élünk, elméletben pozitívan hathat az aktivitásra. A „longevitynek”, a hosszabb életnek az előnyeit a társadalom csak akkor tudja kiaknázni, ha megteremti ennek a feltételeit. A nyugdíjrendszer reformálása és a foglalkoztatáspolitiká szorosan összekapcsolódik. Érdemes a parametrikus reformokon túl az alapvető paradigmátikus változtatáson is elgondolkodni, mert a humán tőke szűk keresztmetszetté válhat a fejlett országokban.

Journal of Economic Literature (JEL) kódok: J11, J13, J18 J21 J24, J26

Kulcsszavak: demográfia, longevity, nyugdíjrendszer, humán tőke

Summary

Nowadays women's fertility is low, it remains below the level required for reproduction, while mortality rates are improving. Thus the number and ratio of elderly people in society is on the rise. Since 2005, the pace of pension reforms has slightly slowed in the developed countries of the world. The ratio of flexible retirement, considered by many as desirable, has hardly increased even in the OECD countries. Theoretically, the fact that we live longer could have a beneficial impact on activity. However, a soci-

PROF. DR. BOTOS KATALIN, professor emerita, Szegedi Tudományegyetem
(evmkabor@gmail.com).

ety can only use the benefits of longevity if its conditions are created. Pension reform and employment policy are closely interrelated. In addition to parametric reforms, it is also worth considering paradigm changes, as human capital may become a bottleneck in developed countries.

Journal of Economic Literature (JEL) codes: J11, J13, J18 J21 J24, J26

Keywords: demography, longevity, pension plan, human capital

BEVEZETÉS

Az idősödő társadalomról egyre több szó esik a szakirodalomban és a gazdaságpolitikában. A társadalom elöregedése abból ered, hogy lényegesen kevesebb gyermek születik, a nők szülési hajlandósága (fertilитета) alacsony, a reprodukcióhoz szükséges szint alatt marad, a halálózási mutatók viszont javulnak. Így a társadalomban nő az idős emberek száma és aránya, mely egyensúlytalanságot eredményez a nagy rendszerekben. Ha a nyugdíjkorhatár marad, az emberek viszont tovább élnek, a nyugdíjuk kifizetése egyre nagyobb terhet ró a nyugdíjalapokra, illetve a magyar gyakorlatban az államháztartásra. A befizetők aránya csökken, a kifizetésre jogosultak száma nő, ráadásul időskorban szaporodnak az egészségügyi problémák is. Az elöregedés így fokozott terhet jelent az egészségügynek, idősgondozásnak is.

DEMOGRÁFIAI HELYZETKÉP A VILÁGBAN

A társadalom idősödése gyorsuló, hosszú távú jelenség (European Commission, 2018), melyet az *időskori függőség mutatójával* fejezünk ki. Míg 1980-ban még húsz 65 éves vagy a feletti korú jutott 100 aktív korúra, addig 2015-ben ez a szám 40%-kal emelkedett. Az azt követő 35 évre vonatkozó becslések szerint már 53 időskorú jut 100 dolgozó korúra az OECD-országokban. Azaz 90%-os emelkedés várható! Ha a foglalkoztatottság nem nő érdemben, az elöregedés jelentősen visszavetheti a nyugdíjaskori életszínvonalat.

Mivel a munkaképes korú népességnek kell megtermelnie a jövedelmet mind az idősek, mind a gyerekek eltartásához, érdemes vizsgálni a *teljes függőségi rátát*, amely az inaktív fiatalok és idősek együttes számát (0–19 és 65 év fölött) veti egybe az aktív korúak számával (20–64 év).

1980 és 2015 között érdekes különbségeket látunk a két mutató alakulásában. Mivel 1980 után a született gyermekek száma jelentősen csökkent, 100 időskorúra 1980-ban még 60 fiatal korú esett, 2015-re azonban már csak 40. Ez gyakorlatilag kompenzálta az idősödés növekvő terheit, mérsékelte a teljes függőségi rátát, és lehetővé tette a tanulás meghosszabbodásának finanszírozását. A jelen becslések szerint, ha csak a termelékenységben nem következik be jelentős változás, az elkövetkező évtizedekben a 40/100 arányszám stabilizálódik a fiataloknak a munkaképes korúakhoz viszonyított arányát illetően, így az elöregedés a társadalomban radikálisan megemelkedik. 2015-

ben a teljes függőségi ráta 0,65 volt, ezt 2050-re 0,90-re prognosztizálják (Boulhol-Geppert, 2018). Amennyiben a munkatermelékenység nem nő radikálisan, ennek a ténynek kedvezőtlen hatása lesz az életszínvonalra.

Milyen tendenciák várhatók a 2015 utáni 35 esztendőben? A várható élettartamok növekedése lelassul, de a gyermekek születésszáma várhatóan nem csökken tovább. Ahhoz, hogy az időskori függőség arányát tartani lehessen, 2050-re (2015-höz képest) 8,4 évvel kellene megnövelni a nyugdíjkorhatárokat. A gyermekszületések arányának változatlansága miatt, a teljes függőségi ráta stabilizálásához viszont „csak” 6,2 évvel kellene emelni a korhatárt. A 2015-ben érvényben lévő jogi szabályozások azonban átlagosan csupán 1,5 évvel tervezték kitolni a nyugdíjkorhatárt, és ez nyilván nem lesz elegendő a nyugdíjrendszerek egyensúlyban tartásához.

Az adatok természetesen országonként jelentős szórást mutatnak. A tervezett korhatáremelés egyedül Dániában haladja meg azt a szintet, amely az időskori függőségi ráta stabilizálásához szükséges. A finnknél, svédeknel 4,5 esztendő lesz szükséges, míg a latin-amerikai országokban akár 11-12 év is indokolt lenne (igaz, nagyon alacsony szintről indulnak). Dél-Koreában a rohamos idősödés miatt 15 évvel kellene emelni a korhatárt.

A függőségi ráta fordítottjával is kifejezhetjük az idősödés okozta problémákat. A foglalkoztatottak aránya a nyugdíjasokhoz képest az *effektív időskori támogatási rátát* adja meg. Ennek egyszázalékos csökkenése vagy egyszázalékos esést eredményez a nyugdíjknál, vagy a járulékmértékek egyszázalékos növekedését. Hiszen a nyugdíjak relatív szintjének csökkenését csak magasabb járulékokkal, nagyobb arányú foglalkoztatással vagy a költségvetés támogatásával lehet elkerülni, ami nyilvánvalóan magasabb adókat jelent. A demográfiai alapon számolt időskori támogatási ráta az elmúlt 35 évben mintegy 25%-kal csökkent az OECD-országokban. A nyugdíjra fordított közkiadások 1990 óta 40%-kal nőttek, és 2013 óta is további 8%-kal tovább emelkedtek (OECD, 2017).

Nem csoda, hogy a nyugdíjrendszerekben folyamatosan napirenden van a nyugdíjkorhatár emelése. Látni kell azonban, hogy ez csak tüneti kezelés; a rendszer alaposabb átgondolásra szorul. Amennyiben a foglalkoztatási arányok nem javulnak – kiemelten az idősebb korosztályok számára –, és nem nő egyidejűleg a termelékenység is, nehezen lesz megőrizhető a nyugdíjak jelenlegi szintje.

A NYUGDÍJREFORMOK NEMZETKÖZI ÁTTEKINTÉSE

Némiképp lassult 2015 óta a nyugdíjreformok üteme a világ fejlettebb országaiban (European Commission, 2018). A javuló közpénzügyi helyzet az országok többségében enyhítette a nyomást, amely a válság után ezekre a társadalmakra nehezedett. Kanada, Csehország, Finnország, Görögország azonban jelentős változásokat vezetett be, olykor visszafordítva a korábbi folyamatokat (Görögország esetében azonban kifejezetten a válság következménye volt a szigorítás, éppen azért, mert az ország hitelezői rászorították a görög államot a közpénzügyi egyensúly megteremtésére).

A változások mindenütt a szigorítás jegyében történtek. Hat országban megváltoztatták a nyugdíjba vonulás korhatárát. (A nyugdíjba menetel lehetősége 2060-ra átlá-

gosan 66 év körül lesz az OECD-ben.) Az OECD-országok felénél törvényileg emelték a nyugdíjkorhatárt, a dán, finn, olasz, holland, portugál és szlovák rendszerben a várható élettartam függvényében történt az emelés. A férfiak nyugdíjkorhatára 1,5 évvel, a nőké 2,1 évvel emelkedik meg az OECD átlagában. Három országban, Dániában, Olaszországban és Hollandiában 68 év fölé megy a jövőbeni nyugdíjkorhatár. Franciaország, Görögország, Luxemburg, Szlovénia és Törökország egyelőre a 65 éves szinten tartja a határt. A nemek szerinti nyugdíjkorhatár közötti különbséget csak három országban tartják fenn: Izrael, Svájc és Lengyelország. Az országok egyharmadánál a járulékokat emelték, a másik harmaduknál viszont a járadékokat csökkentették.

A helyettesítési ráta átlagosan 63%, de nagy az országonkénti szórás. (Természetesen a szám a teljes időtartamot teljes állásban betöltő egyénekre vonatkozik.) Angliában a kötelező nyugdíjrendszer csak 29%-ot garantál, míg Törökországban 102%. Figyelemre méltó, hogy a helyettesítési ráták az alacsony keresetűeknél átlagosan 10%-kal magasabbak. Dánia, Izrael és Hollandia a legnagyobbval, ott a 100%-ot is eléri az alacsonyabb keresetűeknél a helyettesítési ráta.

A G20-ak nem OECD-tagjainál is nagy a szórás. Dél-Afrikában a kötelező rendszer alig 17%-os helyettesítési rátát garantál, míg Argentínában, Indiában és Kínában 80%-ra megy fel. Igaz, a kínaiak csak az évtized elején vezették be a kötelező nyugdíjrendszert. Nagyobb reformot a fejlődő régióban az elmúlt két évben csak Indonéziában hajtottak végre, ahol szintén bevezették a kötelező (DB) nyugdíjrendszert.

A sokak által kíváncsún tartott *rugalmas nyugdíjba menetel* aránya nemigen nő az OECD-ben sem. A 60 és 64 év közötti, illetve a 65 és 69 év közötti polgárok mintegy 10%-a kombinálja a munkát és a nyugdíjat. A 65 év fölötti munkavállalók 50%-a rész-munkaidőben dolgozik. A nyugdíjrendszerek ugyan lehetővé teszik a nyugdíj melletti munkát, de nem kedvezményezik, épp ellenkezőleg. A francia nyugdíjas például, ha tovább dolgozik, járulékot fizet, de az után nem kap emelést a nyugdíjában. Még bonyolultabb a helyzet a korhatár előtti nyugdíjba menetel esetében; az OECD-országok mintegy felében ez nem is lehetséges. 15 ország van, ahol valamivel hamarabb lehet nyugdíjba menni, de aktuárius számításokkal alátámasztottan, alacsonyabb nyugdíjjal. Észtország, Izland, Japán, Korea és főleg Portugália viszont aránytalan előnyökkel honorálja a korhatáron túli munkavállalást. Csak néhány ország van, ahol nem sújtják jelentősen a korábban nyugdíjba menőket, de kellő ösztönzéssel lehetővé teszik a továbbdolgozást is (Chile, Csehország, Észtország, Olaszország, Mexikó, Norvégia, Portugália, Svédország és Szlovákia).

Mindenesetre, pénzügyi ismeretekben jártasságot kíván meg a rugalmas nyugdíjazás választása, nehogy a polgárok alábecsüljék időskori jövedelemigényüket.

„LONGEVITY”- ÉS A FOGLALKOZTATOTTSÁG

Elvileg az a tény, hogy a halálozási arányok javulnak, és az emberek hosszabb ideig élnek, a társadalom számára akár jót is jelenthetne. Különösen akkor, ha egészségben élnek meg a polgárok az időskorukat. Igaz, hogy ma a társadalom átlagéletkora magasabb, mint korábban, napjainkban egy 75 évesnek az USA-ban ugyanolyan halálozási

rátával kell számolnia, mint az ötvenes években egy 65 évesnek. Biológiaiilag tehát egy mai 75 éves nem idősebb egy 50-es évekbeli 65 évesnél... Elvileg tehát az embereknek akár *hosszabb aktív életszakaszra is lehetne módjuk*. Feltéve, ha van erre szándékuk, és a szabályok ezt lehetővé teszik. Ha módjuk van továbbra is dolgozni, aktívak maradhatnak a társadalomban. Némi irigységgel lehet tekinteni az amerikai egyetemekre, ahol 80 éves korban is aktív professzor lehet valaki. Nálunk viszont az állami finanszírozású egyetemeken a 70. év gyakorlatilag a kötelező nyugdíjba vonulást jelenti. Igazán kár, ha valaki élettapasztalatainak birtokában, jelentős felhalmozott tudással kiszorul az oktatás fórumairól. Az ugyan indokolt, hogy a fiatalabbaknak hely kell, de ők nyilván nem rendelkeznek mindazzal a tapasztalattal, amivel az idősebb kollégák. Ezt a megfelelő intézményeken belüli munkamegosztással, jó humánpolitikával meg lehet oldani, amennyiben a jogi és finanszírozási keretek adottak. Tipikus megoldás lenne például a rugalmas nyugdíjba vonulás vagy a részmunkaidős foglalkoztatás engedélyezése.

Ugyanakkor kétségtelen, hogy a 70 év fölötti korban a teljesítményekre való képesség érezhetően csökken. Az ember nem bír annyit, mint korábban. S az sem mindegy, milyen egészségi állapotban válik időssé az ember, hiszen valóban csak akkor pozitívum a hosszabb élet, ha azt egészségben élhetjük meg. De vajon el lehet-e ezt mondani nálunk akkor, amikor az ember retteg a betegség első jeleitől, mert ki tudja, mikor kap időpontot az intézményekben? Így megelőzni a nagyobb bajokat aligha lehet.

Ha körülnézünk kis hazánkban, korántsem a továbbdolgozási szándékot tapasztaljuk (bár ilyen is van...). Akadnak olyan életművészek, akik arról tartanak előadást, hogyan legyünk akár már 30 éves korban „nyugdíjasok”, ügyes befektetési politikával megszerezve azt az anyagi függetlenséget, amely a továbbiakban megteremti a hobbi-ból dolgozás lehetőségét számunkra. Természetesen az ilyen zseniális ötletek csak egy törpe kisebbségnek érhetők el. A többieknek marad a munkaerőpiac, s ott bizony a többség alig várja, hogy nyugdíjba mehessen. Miért? Mert időskorban nehezen tud már a modern kor kihívásaihoz alkalmazkodni. Még ha valaki a munkahelyén rengeteg erőfeszítést tett is, hogy karbantartsa az ismereteit, sokaknak ez mégsem sikerül. Ha pedig valaki idősebb korában kikerül a munka világából, rendkívül nehéz oda visszakapcsolódnia. Még akkor is, ha számos területen munkaerőhiány van. Hiszen *a hiány strukturális*.

Magyarországon napjainkra számos helyen a munkaerőhiány a jellemző, a legegyszerűbb szakmunkáknál, betanított munkáknál is. Kisebb javításokra sokszor valóban csak idős szakembereket lehet találni, akik már nem mentek el külföldi munkára. Számos munkakörben való elhelyezkedésre azonban – amelyben bár munkaerőhiány van –, képzettség híján nem esélyesek a munkanélküliek. Forgácsolásra, csőszerelésre nemigen tud átállni egy hivatalnok vagy egy üzletkötő... Ugyanakkor a jobban fizető cégek szinte csak fiatal munkaerőt keresnek. 45–50 évesen esélytelen munkahelyet találni (hacsak az ember nem eleve a jelenlegi hiányszakmákban dolgozott).

Arról nem is beszélve, hogy a hazai orvosi kar mennyire előregedett. Részben azért, mert tovább *akarnak* dolgozni az idős orvosok, hiszen korábbi alacsony hivatalos bérük után szegényes a mai nyugdíjuk is, ezért kényszerülnek azt kiegészíteni. A legfontosabb ok azonban az, hogy szükség van a munkájukra. Nincs helyettük pótlás; aki

lenne, külföldre megy munkát vállalni. A fiatal orvosok nagy része ezt tervezi. Napjainkra mindez akkora társadalmi kockázat, amely radikális megoldást kíván. A bérek aránytalanságát nehéz egy-két lépésben kiküszöbölni. Jó lenne azonban, ha más módon könnyítenénk meg a fiatal orvosok életét itthon, például rendkívül kedvezményes bérlekások rendelkezésre bocsátásával. Sokan ugyanis azt mondják, az itthon maradásnak, a családalapításnak egyik fontos akadálya éppen a lakhatás.

Rendkívül fontos tehát az a megállapítás, hogy a „longevitynek”, a hosszabb életnek az előnyeit a társadalom csak akkor tudja kiaknázni, ha megteremti ennek a feltételeit. Ehhez az oktatás és az egészségügy fejlesztése elengedhetetlen; minden országban, de hazánkban különösképpen. Az oktatásnál a folyamatos át- és továbbképzés, a minőségi oktatás megteremtése ennek nyilvánvalóan egyik elengedhetetlen feltétele. Az egészségügy szűk keresztmetszetét pedig fel kell oldani az állami egészségügy fejlesztésével. (A társadalom átlagos jövedelmi szintjét tekintve nem kiút, hogy mindezt a magánvállalkozásoktól várjuk, nem kizárva ez utóbbit sem, természetesen.) A hosszabb időskornak csak akkor van igazán értelme, ha valóban egészségben élheti meg az ember.

Mind az egyének erősen megváltozott életkörülményei és preferenciái, mind a nagy rendszerek finanszírozhatósága fontos központi kérdéssé teszik a *rugalmas nyugdíjba menetel* kérdését. Ezzel párban jelentkezik a *rugalmas munkavállalás* lehetősége. Az emberek jelentős hányada ugyanis nem szeretne teljesen elszakadni a munkától. Egyrészt mert ez anyagilag is szükséges számára, de azért sem, mert sokaknak életformát, társadalmi közösséget is jelent a munkahely. A legtöbben tehát a rugalmas nyugdíjba menetelre szavaznak azzal, hogy mellette lehessen például *részidős foglalkozásuk*. Korábban elsősorban azért tiltották a nyugdíjasok továbbfoglalkoztatását, hogy „helyet csináljanak” a következő munkásnemzedékeknek. Akkor azonban, amikor lélekszámban egyre kisebbek a következő kohorszok, nem ez a feltétlenül prioritást élvező szempont. Számos országban most is probléma az igen magas fiatalkorú munkanélküliség, mégis inkább csak a nagy rendszerek finanszírozási problémái ösztönöznék a nyugdíjrendszerek parametrikus reformjaira. Mindenekelőtt arra, hogy kitolják a nyugdíjkorhatárt.

Az OECD-országok nyugdíjrendszerei többnyire lehetővé teszik a rugalmasságot, a nyugdíjkorhatáron túli munkavállalást általában nem korlátozzák (European Commission, 2018). De rendszeren kívül természetesen vannak korlátok, elsősorban a munkáltatók részéről. Az is előfordulhat, hogy ott, ahol lehetséges a korábbi nyugdíjba menetel, az egyének nem mindig megfelelően mérik fel időskori jövedelemigényüket, s az alacsonyabb járadék felvállalása később időskori szegénységhez vezet.

Egyértelmű, hogy a jelenleginél nagyobb összehangoltságra van szükség a *munkaerő-politika és a nyugdíjrendszer* reformján gondolkodók szempontjai között.

GONDOLATOK A NYUGDÍJRENDSZER ALAPELVEIRŐL

Parametrikus reformok (nyugdíjkorhatár emelése, járulékváltoztatások, kedvezmények csökkentése) aligha lesznek elegendőek a nyugdíjrendszerek problémáinak megoldásához. Ugyanakkor a nemzetközi elemzők közül is csak kevesen vetik fel az alapvető *paradigmatikus változtatások* szükségességét.

Nem csoda, hiszen a kialakult *biztosítási szemlélet*en roppant nehéz változtatni. Az, hogy a nyugdíjkérdést is, az egészségügy finanszírozásához hasonlóan, esetleg „finanszírozni” kell, azaz a költségvetésből finanszírozni, benne él a köztudatban. Arról azonban egyáltalán nem esik szó, hogy a nyugdíjat elméletileg is másként kell felfogni, mint az elmúlt században. *A nyugdíj ugyanis a humán tőkébe történő befektetés megtérülése.* Erre csak kevesen mutatnak rá. A nemzetközi szakirodalom azonban már felveti a gyermekfedezetű nyugdíjrendszert, és a magyar szaksajtóban jelentek meg erre utaló tanulmányok (Banyár–Gál–Mészáros, 2016; Botos–Botos, 2012).

Amint azt láthattuk, az időskori jövedelem biztosítását a demográfiai folyamatok és a munkaerőpiaci fejlemények befolyásolják. Többnyire erre terjed ki az elemzők figyelme. Az is igaz, hogy a nagy rendszerek, így a nyugdíjrendszer egyensúlyának fő akadálya napjainkban – amint a magyar szakirodalomban Augusztinovics Mária majd egy évtizede világosan kifejtette – *a munkaerőpiac kihasználatlansága*, az alacsony aktivitási ráta a munkaképes korúakon belül is. A munkahelyteremtés, a foglalkoztatás növelése tehát valóban első számú gazdaságpolitikai prioritás. Természetesen csak a hatékony foglalkoztatás jelent megoldást, vagyis a magas termelékenységű termelés. Ugyanakkor ha elérjük is a csaknem teljes foglalkoztatást, akkor mindenképpen beleütközünk a fogyó népesség problémájába: a nyugdíjrendszerben is világgossá válna a demográfia elsődlegessége.

A népesség stabilizálása sokkal átfogóbb probléma, messze a nyugdíjrendszer problémáin túlmutató kérdés. Hiszen ha a gyermekvállalási kedv nem javul, akkor előbb-utóbb – minden időskori életkilátás-növekedés ellenére – a népességszám csökkenésnek indul. Ez pedig nemcsak a nemzetben vagy európai civilizációban gondolkodók számára riasztó perspektíva, de az üzleti életnek is kihívás: *piacproblémává* válhat. Hiszen már az előregedő népesség fogyasztása is más szerkezetű, kevésbé dinamikus, mint a fiatalabb korösszetételű gazdaságokban, ehhez azonban a kínálattal még lehet igazodni. A lényegesen lecsökkenő piacmérethez már nehezebb... (A jelentős migráció lehetőségétől itt eltekintünk, hiszen annak egyéb komoly problémái lennének.)

Érdemes tehát a hosszú távú folyamatok alapján elgondolkodni azon, hogy napjainkban az élők munkája mennyisége és minősége *emberi döntés* kérdésévé vált, és nem biológiai adottság többé. Nem csupán a járványok, háborúk tizedelik a lakosságot, de maga a személy dönt a saját helyébe álló utódok vállalásáról vagy nem vállalásáról. Ez évezredek távlatában új helyzetet teremtett. Célszerű azért bizonyos *érdekeltséget megteremteni*, hogy vállaljanak a szülőpárok gyermekeket, hiszen szükség van a következő generációra. A *gyermek* – Andorka Rudolf kifejezésével élve – *közjószág*. Aki tehát felneveli, tanítatja, joggal igényt tarthat *a humán tőkébe eszközölt befektetése fejében* tisztes időskori megélhetésre.

Modern gazdaságunkban, a tudásalapú társadalomban, amely a humán tőke elsődlegességén alapul, nem lehet elfeledkezni erről a szempontról. Nem élhetünk a 19. század eszmévilágában, amikor a kérdés elsődlegesen a tőkefelhalmozás volt, reáltőkejavak formájában, az élők munkáját meg a munka nélküli tartalék hadsereg biztosította. Végképp nem élhetünk a 21. század elejének virtuálitőke-felhalmozási illúziójában sem, mert minden terméklánchoz szükséges *a képzett ember*, s az is fontos, hogy a ter-

melésünknek piaca legyen. Nemcsak igazságtalan, hogy a következő generáció felnevelésének költségeit nem mindenki vállalja, vagy tudja vállalni – mert hiszen a költségek nagyobb része ma is a gyermekes családokon van –, hanem rövidesen társadalmi problémává válik a kevés gyermek. Egyszerűen *szűk keresztmetszetté* válik majd a humán tőke.

NYUGDÍJREFORM: STRATÉGIAI TÁRSADALOMPOLITIKAI KÉRDÉS

A magyar népesség a Ratkó-generációk kifutásával és a reprodukciót lehetővé nem tevő termékenységi ráta miatt gyakorlatilag visszavonhatatlanul a népességszám csökkenésének útjára lépett. A kormányzat azon törekvése és minden olyan intézkedése, hogy a termékenységi rátát növelje, messzemenően helyes és támogatandó, de a hosszú távú folyamatokat tekintve, a népességszám csökkenés lassítása, majd megállítása érdekében *stratégiai jellegű változtatások is szükségesek*.

A jelenlegi nyugdíjrendszer – nemzetközi tudományos kutatások szerint is – kedvezőtlenül hatott vissza a gyermekvállalásra. A társadalombiztosítással megszerezhető nyugdíj ugyanis nem teszi feltétlenül szükségessé a gyerekvállalást. Ugyanakkor, szükség van rá, hogy egy munkaképes, jövedelemtermelésre képes generáció kövesse a jelenleg aktív korú népességet. Ennek hiányában semmiféle pénzügytechnikai megoldás nem garantálhatja az időskori létbiztonságot.

A szükségessé váló reform *alapvető szemléleti változást* jelentene: a biztosítási szemléletről áttérünk a *befektetési szemléletre*. A nyugdíjunk eszerint a humán tőkébe való befektetés hozamának tekinthető. A nyugdíj nem a magam számára félretett pénz-tőke hozadéka, *hanem a szüleim által rám fordított költségek tőkésített összegének törlesztése*. Így érthető, hogy járulékot mindenkinek fizetnie kell, hiszen lehet, hogy gyereke nincs mindenkinek, de *mindenki egészen bizonyosan valakinek a gyermeke volt...*

Ma egyfajta gyermekességi adóval sújtottak a gyermekes családok, amit egy, a gyermekek felnevelését figyelembe vevő nyugdíjrendszerrel lehetséges bizonyos mértékig korrigálni, vagy legalábbis figyelembe venni. A gyermeknevelés jelentős áldozatokat kíván a gyermekes családoktól, amit a családtámogatási rendszer csak részben tud kompenzálni. Joggal felfogható a gyermeknevelés egyfajta *második járulékfizetésnek*, amiért azonban jelenleg *nem kap járadékot* az, aki vállalja. (Amíg a családokban átlagosan két gyermek született, ez a probléma nem tűnt fel. Napjainkra azonban igen nagy a gyermektelenek aránya a társadalomban.) A járadékra való jogosultságnál differenciálni kell a szerint, hogy ki milyen arányban vállalta az új generáció felnevelésének költségeit. Társadalmilag igazságtalan, hogy a gyerekek felnevelését vállalók aktív életük során is szerényebb életvitelre kényszerüljenek, mint gyermektelen társaik, és nyugdíjaskorukban is lényegesen rosszabb feltételű nyugdíjat kapjanak. A kétcsatornás nyugdíjrendszer tehát nem igazságtalanságot generálna, hanem igazságtalanságot szüntetne meg.

Mivel a gyermektelenségnek csak egy része szándékolt, *nem lenne helyes a gyermekteleneket büntetni*. Ellenkezőleg: biztosítani kell számukra is a gyermekesekével azonos időskori jövedelemfeltételek megszerzésének a lehetőségét. *Akinek nincs gyermeke, az nem is költ rá*, ezt az összeget tehát *megtakaríthatja*. (Manapság azonban ezt egyszerűen feléli.) Célszerű ezt az elvileg lehetséges megtakarítást *önkéntes nyugdíjpénztári* formá-

ban félretenni, és így – hasonlóan a gyermekek után kapott kiegészítő nyugdíjjelemhez – a gyermektelenek számára is lenne egyfajta kiegészítési lehetőség a munkanyugdíjon túlmenően is. Ezt a megtakarítási formát az államnak maximálisan garantálnia kell, és megfelelő kommunikációval a társadalom tudomására kell hoznia.

A koncepció fontos eleme, hogy a jövő tudásalapú társadalma képzett embereket igényel. Ez a szülők számára az utódok vállalásán túl a gyermekek felnevelésének, taníttatásának költségeit is magával hozza. Célszerű tehát a nyugdíjrendszerrel is arra ösztönözni, hogy legalább a szakmaszerzés legyen az a minimum, ameddig egy szülőnek el kell juttatnia a gyermekét, hogy a gyermekalapú nyugdíjszatorna járadékát megkaphassa.

Kétségkívül gyenge pontja a javaslatnak, ha a gyerek külföldre megy dolgozni, ráadásul a leginkább képzett vagy vállalkozó szelleműek emigrálnak. Ekkor ugyanis a nagy rendszerekből – adó-, járulékfizetés – elvonja a pénzt. Ennek kezelése további kormányzati feladatot jelent, beleértve a megfelelő nemzetközi egyezmények szorgalmazását. Az emberek nagy többsége azonban itthon marad, itthon él – amit minden módon ösztönözni is kell –, éppen ezért a szabályozást a többségre kell kialakítani.

A rendszer pontos kidolgozásánál, a politikai döntés után, modellezni lehet, hogy ez technikailag hogyan történjék. Az egyéni bérek nyomon követése – mely már megvalósult – továbbra is szükséges lesz. De a nyugdíj megállapításához célszerű *pontrendszer*t követni. A mindenkor *nemzetgazdasági átlagbér* viszonylag objektív mutató, statisztikailag kiszámítható, (központi intézkedésekkel viszonylag nehezen befolyásolható), célszerű tehát a nyugdíjat ehhez kötni. Az *adott évi nettó nemzetgazdasági átlagbér egy pont*. Aki ehhez képest többet keres, több pontot gyűjt. Minden évben megállapítható, hogy az egyén évi nettó átlagkeresete hány pontot ér. A szolgálati idő alatt összegyűjtött pontok számát elosztva a szolgálati évek számával, megkapjuk azt az átlag pontszámot, amelynek alapján a nyugdíjba vonulás évének nettó nemzetgazdasági átlagbérehez viszonyítva megállapítható az illető munkanyugdíja. Ilyen rendszer már létezik a nemzetközi gyakorlatban.

A gyermeknevelés utáni pontokat úgy lehet megállapítani, hogy az egy, két, három gyermekre a család részéről történő éves pénzbeli ráfordításokat – a KSH által mért átlagkulcsok szerint – viszonyítani kell az adott évi, ugyancsak a KSH által megállapított nettó nemzetgazdasági átlagbérhez, így ezzel az adott évi gyermekpont megállapítható. Ezek a gyermekpontok évente addig adódnának össze, amíg az egyes gyermekek szakmát szereznek, vagy az első felsőfokú végzettséget nappali tagozaton megszerzik. Az így összegyűjtött gyermekpontokat hozzáadva a munkanyugdíjpontokhoz, a kettő összegéből az egy évre számított átlagpont lesz a nyugdíj-megállapítás alapja.

Nem ördögösség tehát a kétcsatornás nyugdíjrendszer javaslata. A felmerülő részletkérdésekre is megoldásokat javasolnak a szakértők, így mindenekelőtt a NOE (Nagy-családos Egyesület) kiváló szakértői és a Népesedési Kerekasztal civil önkéntesei. Az államapparátus munkája nélkül azonban ez az elgondolás csak elgondolás marad, mint a hasonló felvetések immár több évtizede. Ezért fontos, hogy az előregedő társadalom problémáival való foglalkozás központi kérdéssé váljon, és abban ez a reformstratégia is megfelelő, méltányos helyet kapjon.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Banyár József – Gál Róbert Iván – Mészáros József (2016): Egy gyermeknevelés-függő nyugdíjrendszer körvonalai. In: Patkós Anna (szerk.): *Simonovits 70. Társadalom- és természettudományi írások Arkhimédészről az időskori jövedelmekig*. MTA KRTK, Közgazdaságtudományi Intézet, Budapest, 174–194.
- Botos Katalin – Botos József (2012): Nyugdíjrendszerünk jövője. In: Kovács Erzsébet (szerk.): *Nyugdíj és gyermekvállalás. Tanulmánykötet*. Gondolat Kiadói Kör, Budapest.
- Boulhol, Hervé – Geppert, Christian (2018): Population Ageing: Pension Policies Alone Will Not Prevent the Decline in the Relative Size of the Labour Force. *Vox CEPR Policy Portal*, 04 June, <https://voxeu.org/article/effect-population-ageing-pensions>.
- Demény Pál (2016): *Népességpolitika a közjó szolgálatában*. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest.
- European Commission (2018): *Pension Adequacy Report 2018. Current and Future Income Adequacy in Old Age in the EU*. Publication Office of the European Union, Luxembourg.
- Morvayné Bajai Zsuzsanna (2018): Valódi nyugdíjreformot! *Pénzügyi Szemle online*, június 4.
- OECD (2017): *Pensions at a Glance 2017. OECD and G20 Indicators*. OECD Publishing, http://dx.doi.org/10.1787/pension_glance-2017-en.
- United Nations (2017): *World Population Prospects. The 2017 Revision*. United Nations, New York.